

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/13, p. 643-658

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11720>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Himmet HÜLÜR – Prof. Dr. Nazmi AVCI - Yrd. Doç. Dr. Hıdır ÖNÜR

This article was checked by iThenticate.

TÜRK DÜNYASINDA BÜTÜNLEŞME AÇISINDAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ*

İlteriş YILDIRIM**

ÖZET

Çeyrek yüzyıllık bir bütünleşme eğilimiyle gündemde olan Türk Dünyasının bu eğilimindeki en önemli boyutlardan birisi şüphesiz eğitim boyutudur. Bağımsızlıklarını kazanan ülkelerle birlikte Türk Dünyasındaki bütünleşme eğilimi, gerek ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalar ile gerekse ülkelerin süreç içinde vücuda getirdiği ortaklık yapılarınca hep dile getirilmiştir. Bu eğilim kardeş ülke ve topluluklar arasında var olan tarihsel bağların, eğitim ilişkileri ile daha da güçlendirilmesi şeklinde bir irade olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede yirmi yılı aşan süreçte karşılıklılık esasına göre öğrenci, eğitici, araştırmacı, personel, bilgi ve tecrübe değişimine yönelik faaliyetler ve projeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu sürede edinilen tecrübelerle birlikte daha etkin bir eğitim işbirliği için çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Her ülke kendi eğitim sistemini büyük beklentilerle yapılandırmaktadır. Türk Dünyasında eğitim alanında gerçekleştirilen işbirliğini daha etkin hale getirmek, özde ülkelerin eğitime ilişkin kendi beklentilerine elverişli çözümler üretmelerine fayda getirecektir. Türk Dünyası bu anlamda önemli bir değer ortaklığını ifade etmektedir. Genelde ise Türk Dünyasındaki bütünleşme eğilimine güncel şartlar göz önüne alındığında en anlamlı katkıyı sağlayacaktır. Bu hedeflere ulaşılabilirdiği takdirde temsil ettiği değerlerle ve tarihiyle Türk Dünyası, çağdaş dünyanın sorunlarının çözümüne de önemli katkılar sunabilir. Bu amaçlar ve mevcut şartlar dikkate alındığında, eğitim alanındaki işbirliğini ve eğitim hareketliliğini nicelik ve nitelik açısından daha da artırmak ve Türk Dünyasına homojen bir biçimde yaymak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Bütünleşme, Eğitim, Eğitim Hareketliliği, Eğitimde İşbirliği

---

* Bu çalışma, "VI. Uluslararası Türk Dünyası Sosyologlar Birliği Kongresi"nde sunulan ve özet metin olarak basılan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** Arş. Gör. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: ilteris_yildirim@hotmail.com

---

RELATIONS OF EDUCATION IN TERMS OF INTEGRATION IN THE TURKIC WORLD

ABSTRACT

For a quarter century, one of the most important dimension of the integration trend in the Turkic World is decidedly, education. Integration trend in the Turkic World which is proved with the newly independent countries is always figured out by either in the bilateral agreements signed between Turkic countries or partnership institutions whichs are established in the process. This trend emerged as a will to make stronger the existing historical connections between the sibling countries and communities. In this context, in excess of twenty years period, it was tried to realize the projects and activities through the changing student, educator, researcher, staff, knowledge and experience on the basis of reciprocity and is tried to make solutions for effective educational cooperation by the experiences that are acquired in this period. Each country establishes the self educational system with the great expectations. To make effective cooperation in the sphere of educational scope in the Turkic World, in particular, is beneficial for convenient educational solutions that all countries want to make. In this context, Turkic World figures out the important value tie-up. In general, effective cooperation in education provides the most meaningful contribution to the integration trend in the Turkic World when considered the contemporary conditions. If these goals can be achieved, Turkic World, with its history and the value it represents, can make serious contributions to resolve the problems of the contemporary world. When these goals and present conditions are considered, it is necessary to increase educational cooperation and mobility quantitatively and qualitatively and to spread them to Turkic World homogenly.

STRUCTURED ABSTRACT

Starting from nineties by the liberation of the Turkic Republics, the value of the reality which is named as Turkic World starts to decrease. From that day, the Turkic World becomes a reference point for those countries whom tries to realize the ideal of development, including Turkey. Like other integration models, Turkic World comes forward as an agenda of integration. However as being different from other integration moves around the world which is guided by diplomacy and in which some sort of conjunctures are sleeked and constructed, the Turkic World, represents the integration of brothers who are separated by the outer sakes and already have conjunctures.

In this study it is aimed to highlight the opportunities through which the integration would be possible as well as the reasons for the integration. Firstly, what are the reasons for the integration in the Turkic World? That's to say, what is the reason for any integration? Is integration anything that should be taken as *sine qua non*? It is possible to figure out some sort of forms of the reasons and occasions of the integration in the Turkic World. It is also possible to approach to the case as a sample of a

special process of integration of Turkic States and Communities or sample of inter-state relations.

The Turkic World as a structure although its ethnic and linguistic similarities, being contained such a many state, entails it to evaluate as a special case which has no much other example - Arabic World also could be regarded as such. Taken from this perspective, regardless of a universal social science agenda, it entails a social science agenda provided with new concepts and peculiar for the actual situations and problems through which Turkic World could criticize itself. But, it can be purported that there is no example of any given scientific and conceptual line of debate. In actual situation even Turkic World states and communities are related with the actual subjects of sociology such as the actual debates of globalization and formations of nation state. However, the subjects peculiar to the concept and structure of the Turkic World, does not overlap properly to the mainstream debates of sociology and necessitates a domain of debate which entails some sort of different emphasizes if not wholly excluded. Therefore it is beneficial to take the subject of the integration of the Turkic World both from a first dimension which is unique and discrete from universal context and from a second dimension which is very close to universal dimension.

When it is taken as initially as its first dimension, the integration in the Turkic World as a unique process, a point should be underlined. Here the uniqueness does not emanate from any kind of assumption, fiction or arbitrary position, contrary it is basically emanates from the same ethnicity and language and represents a situation mainly relates with a waste geography and various states. In other words there many integration moves and practices in the world at large but less of them operates with a common language, culture and ethnicity like in the case of the Turkic World. If it is just to say, many of the integration strategies which are witnessed today's world, could be regarded as attempts to integration, unification and resemblance in a political manner, on the other hand in the Turkic World the case and the struggle is constructing a politics through actual entirety, resemblances and unification.

Integration can be justified also through other developments pertaining to the today's world's more realistic argumentations regardless of those of more romantic and sentimental, as it is mentioned as secondary dimension, which contains the technical explanations. The tendency to war which is never given up by political actors, the struggle for interest that can be regarded as institutionalized throughout the world and inhuman political actions which operates in spite of all legitimating attempts, can be taken as the general scenario of the today's world.

Another point which should be touched upon in the context of the second dimension of the justifications of the integration, as it is mentioned above, is the attempts of the integration as in the form of the international organizations which widely known in the world. Today it is seen that the states are in the search of integration and solidarity especially on the social, economic and cultural domains.

It is important to emphasize and distinguish two points pertaining to the contribution of the education to the integration. First point is the

---

Turkish Studies

situation of considering values peculiar to the Turkic World while each country arranging its own education services. Remembering, introducing and doing such values in synchronizing way, not only countries decrease the efficiency of the educational services in an age where the education of values are lacking, but also through an activation of commonalities inherent to the values, they can contribute more to the integration at stake. Today there are some obstacles stems from radical movements feeding by ignorance and overdose modernization which is lacking values before raising such generations which have got these values. In order to overcome these handicaps it is compulsory to make generations remember these values of the Turkic World.

Second point is that in the each layer of education by the help of the student and instructor exchange, it could be beneficial in way of integration to make together such brothers who drew apart for a long time. Through many agreements signed for the sake of integration in the Turkic World and in the activities of the Turkic Council one of the frequently emphasized issue is providing mobilization over education in the frame work of educational cooperation.

The contribution of educational mobilization to the integration can be understand basically from the emphasis of EU to the educational mobilization while constructing a European identity. The Turkish Universities Association founded in the body of Turkic Council and also Orhun (Orkhon) Exchange Program should be taken in this context. It can be said that this advancements are important initials in order to grasp future objectives. The success of the program, should be spread throughout Turkic World homogeneously being conscious of the amount of the effort it entails.

The integration in the Turkic World, is the expression of an important process which will be occur with the pride and intention of Turkic States and communities. It is tried to evaluate in this study to some factors both comes from inner and outer origin operates in the realization of this process. In this framework, while world conjuncture forces nations to be in some sort of solidarity, it is witnessing many unification stories around the world. It is a known situation that some of them are successful and some of them not. As it is certain in spite of some other developments, one of the successful and popular example is EU. It is not wrong to insist that EU has tried to build an integration through political objectives and if it is compared with other organizations it has gained some sort of success.

It is also known that there is a tendency of integration among the Turkic World with its complicated geography, demography and structure. In this respect, it can be said that being free from the tendency of solidarity as a result of the world conjuncture, The Turkic World is in the tendency of integration through the ties of brotherhood, union and commonalities - whatever the name is. This actual state because of the nature of things, is a form of integration that not necessitates any justification, moreover it is an experience of integration that necessitates an explanation because of being not integrated. In this respect, the efforts that lasts for a quarter century still goes on the way of integration.

Turkish Studies

Apart from this and at the same time, the necessity for integration which is thought as depends on the processes such as world conjuncture and globalization also viable for the Turkic World which continue its existence as singular states and nations. So, Turkic World is a structure which reflects integration tendency either in the form of voluntarism or in the form of compulsion. Without doubt it will not be an unproblematic and easy on the way process and it could not be expected. It is obvious that the obstacles which will be raised out in the context of world order or international political relations about this subject will not be surprised anyone.

So one of the important dimension of the Turkic World which operates on a peculiar way with all these advantages, possibilities and obstacles is the dimension of education. In this study, the education relations are taken two folded. Firstly by erecting education on the common values supplies not only a force to integration but also gives each country the benefits of more value oriented education. It can be taken at the same time as a perspective to strengthen the humanistic values and peaceful circumstances throughout the world. From this framework, although the conditions are predictably difficult, it can be said that some certain measures are taken. Turkic World can provide humanistic solutions to the both universal and its own problems, through bringing up again its historical and cultural values, as well as its important figures (Hodja Akhmet Yasavi, Dede Qorqut, Farabi, İbn-i Sina etc.) by the way of education. It can be said that the developments on the domain of education is hopeful.

The second dimension is the subject of educational mobilization which is more concrete and triggering element of integration. As demanding a strong financial power, this dimension is a desired and struggled to achieve from the first day of its occurrence as an exciting agenda. Although it is still waiting as an unachieved project with respect to the targets because of some sort of difficulties, it can be seen that through new applications and their professionalization by the time. However it can be emphasized that it entails serious amount of working. On the other hand it can be argued also that there is a need to more deep political efforts of all social and administrative pure-minded actors in order to let Uzbekistan and Turkmenistan to attend those processes. Otherwise it will be remain as an incomplete endeavour besides its actual deficiencies.

Keywords: Turkic World, Integration, Education, Educational Mobility, Educational Cooperation

1. Giriş

Toplumların dolayısı ile devletlerin refah arayışı nedeniyle ulusüstü yapıların ve uluslararası etkileşimlerin önem kazandığı bugünün dünyasında, her devlet kendi kalkınma ve refah hedeflerine ulaşabilmek için uluslararası dayanışma yollarını aramaktadır. Bu dayanışma için aranan ortaklar da doğal olarak belli müştereklerin paylaşıldığı ülkeler, toplumlar olmaktadır. Bugün birçok uluslararası örgüt, dini ortaklığın, coğrafi ortaklığın, rejim ortaklığının, strateji ortaklığının vs. üzerinde inşa edilmektedir. Bu örgütler ise diplomatik dayanışmanın dışında toplumları bütünleştirme ve

kaynaştırma ideallerini gündeme getirmektedirler. Bu durum mevcut dünya şartlarının bir sonucu, ülkelerin bir refleksi olarak görülmelidir.

Doksanların başından itibaren Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Türk Dünyası diye ifade edilen gerçeklik önem kazanmaya başlamıştır. O günden bugüne, Türkiye de dahil olmak üzere kalkınma idealini gerçekleştirmeye çalışan bu ülkeler için Türk Dünyası önemli bir dayanak noktası ve motivasyon olmuştur. Yukarıda sözü edilen, dünyadaki bir çok entegrasyon modelinde olduğu gibi Türk Dünyası da bir bütünleşme gündemi olarak öne çıkmıştır. Ancak dünyadaki diğer bütünleşme çabalarından farklı olarak Türk Dünyası, diplomasinin öncülük ettiği, müştereklerin arandığı veya inşa edildiği bir bütünleşmeyi değil, müştereklerin zaten var olduğu deyim yerindeyse dışsal nedenlerle ayrı düşmüş kardeşlerin bütünleşmesini ifade etmiştir.

Önde gelen bir toplumsal kurum olarak eğitim alanında yapılan/hedeflenen/yapılacak ya da hedeflenmemiş etkileşimlerin söz konusu bütünleşme çabalarının önemli bir boyutunu teşkil edeceği muhakkaktır. Bu anlamda bir kurum olarak eğitimin toplumsal hedeflere ulaşma noktasındaki çok iyi bilinen önemi, uluslararası bir etkileşimde hedeflenen amaçlar için de geçerlidir. Türk Dünyası da bugüne kadar gerçekleştirilmeye çalışılan bütünleşme çerçevesinde, eğitim alanındaki işbirliği çabalarına sahne olmuştur. Bu çalışma, söz konusu bütünleşme çabalarını ve eğitimin söz konusu bütünleşme çabaları çerçevesinde bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır.

2. Bütünleşmenin Gerekçeleri ve Dayanakları

Öncelikle Türk Dünyasında bütünleşmenin gerekçelerinin ve bütünleşmeyi mümkün hale getirecek olan imkânların vurgulanması gerekmektedir. İlk olarak Türk Dünyasında bütünleşmenin gerekçeleri nelerdir? Yani bütünleşmenin gereği nedir? Bütünleşme olmazsa olmaz mı? Türk Dünyasında bütünleşmenin gerekçelerini ve dayanaklarını ortaya koymanın çeşitli biçimlerinden söz etmek mümkündür. Meseleye Türk devlet ve topluluklarının özel bir bütünleşme süreci veya devletlerarası ilişkilerin bir örnekleme olarak yaklaşmak mümkündür. Bu anlamda konuya yaklaşım biçimindeki farklılık, konunun analizinde de farklı türden tartışmaların ele alınmasını gerektirmektedir. Türk Dünyasının bir yapı olarak etnik ve dilsel ortaklıklarına rağmen, mevcut birçok devleti kapıyor olması, onu çok fazla örneği –belki Arap Dünyası da bu çerçevede değerlendirilebilir - olmayan özel bir durum olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Mesele bu açıdan ele alındığında, evrensel bir sosyal bilim gündeminden ziyade Türk Dünyasının kendi kendini kritik edeceği, belki yeni kavramları gerektiren ve mevcut duruma veya soruna özgü bir sosyal bilim gündemi gerekmektedir ki bunu sağlayacak hazır, verili bir bilimsel ve kuramsal bir tartışma düzlemi bulunmadığı söylenebilir. Türk Dünyası ülkeleri ve toplulukları da sosyolojinin güncel konuları olan küreselleşme ve ulus devlet gibi güncel tartışma alanları ile ilgilidir. Ancak Türk Dünyası kavramı ve yapısına özgü konular, bugünün başat sosyolojik tartışmaları ile tam anlamıyla örtüşmemekte, onlardan münezzeh olmasa da farklı bir takım vurguların gerektiği bir tartışma alanına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yüzden Türk Dünyasının bütünleşme konusunu evrensel düzlemde nispeten ayırık ve kendine özgü olan birinci boyutuyla ve evrensel düzleme yakın olan ikinci boyutuyla ele almakta fayda vardır.

İlk olarak Türk Dünyasındaki bütünleşme süreci kendine özgü diye ifade edilen birinci boyutuyla ele alındığında, bir noktanın altını çizmek gerekir; buradaki özgünlük varsayımsal, kurgusal ya da keyfi bir özgünlük değil, aynı etniklik ve dille ilgili olup geniş bir coğrafya ve farklı devletlerle ilgili olma durumudur ki daha önce de ifade edildiği gibi bunun çok fazla örneği yoktur. Bir başka ifadeyle dünyada çok fazla bütünleşme girişimi, pratiği vardır ama bunların çoğu Türk Dünyasında söz konusu olduğu gibi ortak dil, kültür ve etniklikten hareket etmez. Tabiri caizse bugünün dünyasında tanık olunan birçok bütünleşme stratejisi, siyaseten bütünleşmeye, birleşmeye veya benzeşmeye çalışırken, Türk Dünyası için söz konusu olan bütünlükten, benzeşiklikten veya

birlikten siyaset oluşturma çabasıdır. Arslan (2016:206) benzer bir çerçeveden Türk dünyası bütünleşmesini tabandan tavana kültürel bütünleşme olarak ifade etmekte ve Türk dünyasının sağlıklı bir kültürel ortaklık oluşturabilmesi için devletlerin halkına dayattığı bir bütünleşme modelinden ziyade halkın rızasına dayanan bir bütünleşme modelinin daha uygun düşeceğini ifade etmektedir. Tabana atıfta bulunan bu yaklaşım da Türk dünyasının ortaklıklarına atıfta bulunmakta ve bir anlamda tabanın ortaklığına işaret etmektedir.

Peki, bütünleşmenin gereği nedir sorusuna dönülürse, bu ilk perspektiften nasıl bir cevap verilebilir? Bütünleşmenin gerekliliğine ilişkin sorulara verilebilecek bir cevap şu olabilir; güçlü tarihsel bağları ve ortaklıkları olan toplumların ayrılığı yerine bütünleşmesini sorun haline getirmek, bütünleşmenin gereğini negatif anlamda sorgulamak veya bunun gereksizliğine ilişkin deliller aramak, bu yönde bir eğilim göstermek akıl ve vicdanla bağdaşabilecek bir durum değildir. Türk Dünyasının bütünleşmesi eşyanın tabiatına uygundur. Doğaldır. Türk Dünyasında bütünleşmenin gündeme gelmesindeki temel etken, onun ortaklıklarına rağmen ayrı düşmesidir. Kısacası Türk Dünyasının bütünleşme eğilimi aklın ve vicdanın onaylayacağı bir durumdur.

Aslında Türk Dünyasındaki ilişkileri uluslararası ilişkilerin çıkara dayalı diplomatik ve devletlerarası doğasından belli ölçüde farklı olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Bu anlamda toplumlararası bir ilişkiden de söz etmek mümkündür. Chong (2012:99), Malay Yıllıkları'na* dayanarak modernite öncesi Güneydoğu Asya'da uluslararası ilişkilerin insanlar arası bir hüviyet taşıması durumunu ele alarak, toplumlararası ilişkileri çözümlediği makalesinde, yıllıkların kendiliğinden hiyerarşik, kültürel övgü ve ahlaki anlatıma dayalı efsanevi tarihsel bir dünyayı tasvir ettiğini ileri sürmektedir. Chong (2012:89) yıllıkların cömertlik/kahramanlık ve prestij gibi kavramlar etrafında kümelenildiğini ifade etmekte, Malay dünyasının kolonyal dönem öncesindeki politik toplumlararası ilişkilerinin, egemenliğe dayalı modern uluslararası sistem için fikri bir alternatif olmasını tartışmaktadır. Bu örneği, belli ölçüde Türk Dünyasında fertler, gruplar ve toplumlararası ilişkilerin farklı bir örneği olarak göstermek mümkündür. Çünkü Türk Dünyasındaki mevcut ilişkilerin temel güdüleyicisi uluslararası ilişkilere sıklıkla refere edilen çıkar ilişkisinden ziyade kültürel ve ahlaki vurguyu içinde barındıran barış, dostluk ve kardeşlik gibi ilişkilendirir. Azerbaycan ve Türkiye ilişkisini anlatmak için sıklıkla kullanılan ve uluslararası ilişkilerin bilindik mantığını aşan "bir millet iki devlet" söylemi de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Yukarıda değinilen Malay örneği, uluslararası ilişkilerin temel güdüleyici yaklaşımları olarak realizm ve idealizm karşıtlığını da akıllara getirmektedir. Bu anlamda Malay örneği daha idealist bir uluslararası sistemi anımsatmaktadır. Nitekim Chong (2012:101) sonuç olarak, yıllıkların Malay dünyasında ve Malayların Çin, Hint ve Arap dünyası ile ilişkilerinde ezici bir güç kullanmaksızın, uzlaştırıcı bir biçimde gerçekleştirdiğini tarihsel olarak gösterdiğini vurgulamaktadır. Türk Dünyasının da kendi içinde böyle bir ilişki mantığına sahip olduğunu hatta Türk Dünyasından üretilebilecek bir küresel siyasetin sözü edilen daha insani bir uluslararası ilişkiler geleneğini dünya geneline yayma güç ve iradesini de içinde barındıracağı da varsayılabilir. Türklerin, adaletten, ahlaktan ve insani ilkelerden beslendiğini düşündükleri kadim devlet gelenekleri de bu yönde bir delil olarak değerlendirilebilir.

Türk Dünyasında bütünleşmenin gerekçeleri bakımından bu noktaya kadar ele alınan hususlar, yukarıda ifade edilen birinci boyutu yani ilişkileri dostluk, kardeşlik gibi romantik bir perspektifti ya da dayanışmayı salık veren ahlaki bir perspektifi ilgilendirmektedir. Önemi hiç azımsanamayacak olan, hatta bırakın azımsamayı ilişkilerin temel dayanağı olan bu çok insani temel

* Büyük bir deniz imparatorluğu olan Malakka Sultanlığı'nın köklerini, gelişimini ve çöküşünü romantik bir biçimde aktaran edebi eser. Daha fazla bilgi için bkz. Malay Annals (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Malay_Annals Erişim:13.04.2017.

gerekçenin dışında, bütünleşme bugünün dünyasına özgü gelişmelerle veya bir başka deyişle yukarıda ikinci boyut diye ifade edilen uluslararası ilişkilerin daha teknik izahları barındıran, daha reel, belki romantik ve ideal desenlerden nispeten yoksun boyutu ile de gerekçelendirilebilir.

Dünyanın bugünkü kaotik haline bakıldığında, genel anlamda insanlığı endişeye sevk eden ancak politik aktörlerin vazgeçemediği savaş eğilimi, neredeyse teslim olunmuş ve bir anlamda kurumsallaşmış bir çıkar mücadelesi, bütün meşrulaştırma girişimlerine rağmen gayri insani politik aksiyonlar bugünün genel görünümünü oluşturduğu müşahede edilmektedir. Uluslararası sistemin işleyişinde karşıt iki yaklaşım olarak idealizm ve realizm, bugünün dünyasına özgü sorunların algılanmasında elverişli bir düşünsel altyapı oluşturmaktadır. Gözen (2015:84) idealizm açısından bakıldığında realizmin insanın doğasına ilişkin olumsuz bir tahayyüle sahip olduğunu, bu anlamda realizmin silah ve saldırganlığın, uluslararası sistemdeki anarşinin, savaşın, güç dengesinin, rekabetin, çıkar ve menfaatin bir gerçeklik olarak kabulü anlamına geldiğini, idealizmin ise realizmin bu kötümser kabullerinin ve gerçekliklerinin mutlak olmadığını bunlara teslim olmamayı ve hatta bunları ortadan kaldırmayı amaçladığını ileri sürer.

Gerçekten de realist bir uluslararası ilişkiler algısı zihinlerde o kadar derinleşmiştir ki, -realist olmayan- daha farklı tarihsel dönemlere ilişkin betimlemeler bile insanlar için inanılması güç, tarihsel kurgular veya inşalar gibi algılanmaya başlanmıştır. Elbette ki Türk Dünyası da içinde bulunduğu bu realiteden etkilenmektedir. Ancak Türk Dünyasının değerler anlamında daha insani, bir anlamda idealist bir iklime katkıda bulunacak potansiyelleri taşıdığı da tartışma götürmez bir gerçektir.

Uluslararası sistemin çıkar temelli doğasına benzer farklı bir tespit de Hobbes'un insan doğasına ilişkin tespitidir. Toplum durumundan önceki aşamayı ifade eden toplum öncesi –doğal- durumda insan, diğer insanlarla bitmek tükenmek bilmeyen bir güç ve çıkar çatışması içindedir (Akt. Sunar, 1999:77). Hobbes'a göre insan doğasından kaynaklanan kargaşa, akla dayalı öznel arası bir anlaşmayla son bulacaktır (Akt. Sunar, 1999:75). Hobbes'un tersine liberal bir perspektiften Locke, insana ilişkin daha iyimser algılara sahip olup, insanların birbirini yok etmek gibi bir amaçlarının olmadığını, insanların amacının istek ve ihtiyaçlarının tatmini olduğunu ifade etmektedir (Akt. Sunar, 1999:89). Elbette ki Hobbes ve Locke'un görüşleri, siyasal teori ve toplum felsefesi bağlamında çok derinlikli bir tartışmanın taraflarıdır ve aralarındaki itilaf kolaylıkla hüküm verilebilecek tartışma değildir. Ancak insanı sınırsız bir iyiliğe veya kötülüğe indirgemenin de benimsenmesi kolay değildir. Türk Dünyasının sahip olduğu edebi, folklorik, tasavvufi vb. miras, daha kabul edilebilir bir insan tasavvuruyla çağdaş dünyaya alternatif yaklaşımlar sunabilir.

İdealizm, realizm, insan ve toplum felsefesine ilişkin bu noktaya kadar ele alınan hususlar konu bağlamında değerlendirmek gerekirse, uluslararası politikanın çıkar ve güç temelli doğasının insan doğası ile özdeşleştirildiğini, ulusların ilişkilerinin insan doğasına atfedilen bir kötümserlikle izah edildiği söylenebilir. Bu durum muhakkak mutlak bir doğruyu ifade etmemekte ancak iyi yönde telkin alamayan insanların, ulusların veya bütün dünyanın realitesi bugün için bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Farklı olanı, bırakın ortaya koymayı aklından bile geçirememektedir. Bu çalışmanın özelinde Türk Dünyası ülkelerinin ve topluluklarının birbiriyle olan teknik anlamda uluslararası ilişkiler kategorisine giren ilişkileri şüphesiz bu kötümser doğanın özellikleriyle şekillenmemektedir. Aksi yönde yapılan bir takım saptamalara rağmen, Türk Dünyasının kendi içinde romantik, hoşgörülü ve iyi niyete dayalı bir ilişki düzlemine sahip olduğu söylenebilir. Dahası Türk Dünyasının etkin hale geldiği bir dünyada bu değerlerin dünya ölçeğinde güç kazanacağı varsayılabilir. Realitenin dışında insanların ve toplumların kendilerini iyi görmeleri ve eylemlerini bu yönde şekillendirmeye çalışmaları kısacası iyiliğe öykünmeleri de bir kıymet olarak görülmelidir.

Bütünleşmenin gerekçeleri bağlamında yukarıda ifade edilen ikinci boyut çerçevesinde değinilmesi gereken bir başka husus da uluslararası örgütler bağlamında dünyada aşına olunan bütünleşme çabalarıdır. Bugün devletlerin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bütünleşme veya dayanışma çabasında olduklarına şahit olunmaktadır. Habermas (2005:14-15), ilişkilerin, iletişimin, ekonomik üretimin, para kaynaklarının, teknolojinin, silah transferinin, özellikle ekolojik ve askeri risklerin küreselleşmesinden dolayı ulus devletin çözüm üretmediği bir safhaya geldiğini, bu yüzden Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Asya'da devletler üstü kıtasal rejimlerin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Türk Dünyasında da devlet başkanlarının gerçekleştirdiği zirvelerin "Türk Konseyi" şeklinde bir örgüte dönüşmesi süreci dünyadaki bu eğilimle ilgilidir.

Bu çerçevede dünyadaki bütünleşme süreçlerinden bazı örneklere değinilebilir. Avrupa Birliği, bugün dünyanın gündemindeki en popüler ve kapsamlı bütünleşme hareketlerinden biridir. Grötsch ve Schnabel, 1957'de kurulmasından bu yana bütünleşme hedefinde olan AB'nin en büyük sorununun, bütünleşmenin hangi temelde gerçekleşeceği konusu olduğunu ifade etmektedirler. Bu çerçevede 90'larla birlikte din bir bütünleşme alanı olarak keşfedilse de dinin hangi düzeyde bireylerin bütünleşmesini sağlayacağı sorun olarak kalmıştır (Grötsch ve Schnabel, 2012: 586-587). Avrupa birliği kıta ölçeğinde bütünleşmiş bir kimlik için çaba göstermekte ve uygun müştereklerin keşfi için zihin yormaktadır. Bu bütünleşme eğilimi, kıtanın tarihi dikkate alındığında Türk Dünyası tarafından dikkatli bir biçimde yorumlanmalıdır.

Bir diğer örnek İngiliz Milletler Topluluğudur. Richmond, eskinin İngiliz İmparatorluğu olan şimdinin milletler topluluğunun üç yüz yıldan fazla bir süre boyunca geçerliğini koruduğunu, üye ülkelerin aralarındaki etnisite, dil ve din farklarına rağmen İngiliz demokratik siyasal uygulamalarına bağlı temel değerleri paylaşmaya devam ettiklerini ifade etmektedir (Richmond, 1958: 351). Görüldüğü gibi milletler topluluğunun bütünlüğü veya bütünleşmesi için öne sürülen ortak değer, var olduğu ima edilen demokratik siyasal tavırlardır. Bu ifadelerin gerçekliği yansıtıp yansıtmaması ayrı bir tartışmadır. Ancak buradan alınması gereken mesaj, Türk Dünyasında var olan ve gerçekliği tartışma konusu olmayan ortaklıkların ciddiye alınması gerekliliğidir.

Bu iki örnek de hem ülkelerin nasıl da dayanışma için ortak değerler aradığını, değerler inşa ettiğini hem de bazı ülkelerin kendilerine yoktan -dayanışma içinde olabilecekleri- bloklar oluşturmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu örnekler bir anlamda dayanışma olgusunun toplumlar arası gerçekliğine de işaret etmektedir. Tıpkı küçük ya da büyük ölçekli toplumsal ilişkilerde olduğu gibi toplumlararası ilişkilerde de dayanışma olgusuna ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Gerçi güncel bir gelişme olarak İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılık kararını ifade eden Brexit* bütünleşmeye ilişkin olumsuz bir süreci de işaret etmektedir. Coyle (2016:23) Birleşik Krallığın Brexit'teki ayrılık kararının, spesifik olarak Avrupa Birliği'ne karşı alınmış bir karardan ziyade, küreselleşmenin ülkenin farklı bölgelerinde yarattığı eşitsizleştirici etkilerine karşı alınmış bir karar olarak görülebileceğini ifade etmektedir.

Bu durum, uzunca bir dönem ulus devletlerin geçerliğini yitirdiği ve küreselleşmenin insanlığın yeni durağı olduğu yolundaki görüşler hatırlandığında, ilginç bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda ne ulus devletlerin ne de küreselleşmenin olgusal gerçekliğini hafife almayan, soğukkanlı yaklaşımların daha yerinde olacağı söylenebilir. Erkal (2016), çok uluslu şirketlerin ideolojisi olan küreselleşmeye karşı ülkelerin alternatif küreselleşme ile ayakta

* %52 oranında "ayrıl" oyuyla Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden ayrılması yönünde kararın alındığı 23 Haziran 2016 tarihli referandum. Ayrıntı için bkz. (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/2016_Birle%C5%9Fik_Krall%C4%B1k%27%C4%B1n_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCyeli%C4%9Fi_referandumu Erişim:15.01.2017.

kalabileceğini, Türk Dünyasının da bu anlamda sürdürülebilir sosyal ve iktisadi kalkınma için işbirliği arayışı içinde olduğunu ifade etmektedir.

Türk Dünyasının, yukarıdaki örneklerle kıyaslandığında daha fazla ortak paydayı kapsadığı yadsınamaz bir gerçektir. Söz konusu ortak payda, etnik, dilsel, dinsel, kültürel ve tarihsel birçok boyutta tasvir edilmektedir. Bu ortaklıklar bütünleşmenin dayanaklarını oluşturmaktadır. Bu dayanaklar diğer örneklerde olduğu gibi tartışmalı ve kurgusal değil, yadsınamaz doğal gerçekliklerdir. Vurgulanması gereken önemli bir husus şudur; kurgusal olan ortaklıklara dayalı bütünleşme eğilimlerinin olduğu ve bu kurgusalılıklardan ortak bir siyasetin üretildiği bir dünyada, nispi olarak önemli müştereklere dayanan Türk Dünyasının bütünleşmekten geri durması veya bunun telkin edilmesi gerçek bir sorun olarak nitelendirilebilir. Ortaylı Türk Dünyasının var olduğunu, Türk Dünyasındaki insanların, toplulukların birbirlerini tanıdığını ve beraber olduklarını bildiklerini ancak bunun siyasetini yapamadıklarını ifade etmektedir (Ortaylı, 2013:79). Türk Dünyasının, ortak bir siyaset üretebilmesiyle ilgili müspet ya da menfi bir muhasebesi yapılabilir ancak Türk Dünyasının varlığına, var oluşuna veya gerçekliğine ilişkin tartışmanın geçerliği yoktur.

3. Eğitimin Bütünleşmeye Katkısı

Eğitimin bütünleşmeye katkısı hususunda iki noktanın vurgulanmasında ve birbirinden ayırt edilmesinde fayda vardır. Bunlardan birincisi her bir ülkenin kendi eğitim faaliyetlerini tanzim ederken Türk Dünyasına özgü değerleri dikkate alması durumudur. Söz konusu değerlerin hatırlanması, tanıtılması ve bunların senkronize bir şekilde yapılmasıyla hem ülkeler -değerler eğitime ihtiyaç duyulan bir çağda- eğitim faaliyetlerini daha etkili hale getirebilir hem de değerlerde zaten var olan ortaklığı aktif hale getirerek hedeflenen bütünleşmeye de katkı sağlanmış olur. İkinci nokta ise eğitimin her kademesinde öğrenci ve öğretmen mübadelesi ile uzun zamandır birbirinden ayrı düşmüş kardeşlerin fiili karşılaşması da bütünleşme hedefine doğrudan katkı sağlar. Şimdi bu iki ayrı hususta hedeflenen ve gerçekleşen olguların bir değerlendirmesi yapılabilir.

3.1. Eğitimde Ortak Değerler Vurgusu

Milli eğitim temel kanununda, Türk milli eğitimin genel amacı ifade edilirken, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen onları koruyup geliştiren, ailesini, vatanını, milletini, seven, daima yüceltmeye çalışan ve insan haklarına saygılı yurttaş yetiştirme vurgusu yapılmaktadır. Bu anlamda bütün ülkelerin eğitim sisteminden beklentisi, kendi tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkan evrensel insani değerlere sahip yurttaşlar yetiştirmektir. Bugün bu melekelerle sahip nesiller yetiştirmenin önünde cehaletin beslediği radikal hareketler ve değerlerden arınmış aşırı bir modernleşmeden kaynaklanan engeller vardır. Bu handikapları aşmak için Türk Dünyasının sahip olduğu değerleri yeniden ve beraberce hatırlamak gerekir. Bu değerlerin genç nesillere de tanıtılması, hem tek tek ülkelerin hem bir bütün olarak Türk Dünyasının hem de genel olarak dünyanın huzuruna ve konforuna katkı sağlayacağı açıktır. Bugün buna olan ihtiyaç daha da artmıştır.

Bogenbayev, milli eğitimin temelleri olarak dil, din, tarih ve milli ideallere yönelik eğitime işaret etmekte ve tüm bunların eğitiminin ayrı ayrı değil kapsamlı bir tarih eğitimiyle mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca milli ve evrensel insani değerlere dayalı bir kişilik gelişimi de kapsamlı bir tarih eğitimiyle uygulanan milli bir eğitimle gerçekleşir (Bogenbayev, 2014: 1004-1005).

Açık (2013:754), tarihi ve güncel olanı birbirinden koparmanın mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle bugünün anlaşılması ve geleceğin kurgulanması açısından geçmişi göz ardı etmemek gerektiğini ifade etmekte ve geniş bir coğrafyada farklı kültürlerle, toplumlarla, medeniyetlerle ve dinlerle temas etmiş olan Türklerin köklü sosyokültürel değişimleri tecrübe ettiğini

hatta bir anlamda bu değişimlere maruz kaldığını, bu yüzden çok zengin bir tecrübe ve kültürel mirasa sahip olduğunu vurgulamaktadır. Açık, bu mirasın ve tecrübenin bir tarih şuuru ile bilimsel olarak ele alındığı takdirde bugünün sorunlarına ışık tutacak bir mahiyet taşıdığını ve bunun ilkokuldan başlayarak bütün Türk coğrafyalarında öğretilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Gerçekten de Türkler, bir bütün olarak düşünüldüğünde, doğuyu batıyı, kuzeyi güneyi farklı dinleri, kültürleri, farklı iktisadi rejimleri, çılgır açıcı tarihsel vakaları görmüş, tecrübe etmiş, onları çoğu zaman kahramanca yönlendirmiş, bazen de trajik olarak zor durumlara maruz kalmış dinamik bir millet olarak değerlendirilmelidir. Belki de bu kadar yoğun tarihsel olayı deneyimlemekte emsali az olan bu milletin, bu tecrübeyi hem kendisinin hem de bütün insanlığın sorunları açısından kullanma potansiyeli taşıdığı da akılda tutulmalıdır. Bu sübjektif, uçuk, kibir içeren bir tespit değil, tarihsel verilerin akla getirdiği bir potansiyeldir.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllarda Türkiye ile imzaladıkları anlaşmalarda da geçen ve Türk Konseyi Aksakallar Heyeti'nin 2012 yılında Bakü'de gerçekleştirdikleri 3. toplantısında taslağı kabul edilen "ortaokul ve lise seviyesindeki öğrenciler için ortak tarih kitabı" projesi, temelde Türk topluluklarının coğrafyada henüz ayrılmadıkları 13. yy'a kadar olan ortak bir tarihi paylaştıklarını Türk Dünyasının genç nesillerine kavratmayı hedeflemektedir (Kydyrali, 2013:303). Bu proje yukarıda sözü edilen kapsamlı tarih eğitimi noktasında Türk Dünyasının önemli bir aşamaya geldiğini göstermektedir.

Ortak tarih kitabı, müşterek tarihsel dönemleri ve siyasi karakterleri öne çıkarırken, kültürel karakterler de bunun dışında kalmamalıdır. Faruk Sümer, Üsküp'ten Doğu Türkistan'a, Batı Anadolu'daki Dalaman Çayı'ndan Batı Sibirya'daki Tobol boylarına kadar geniş bir coğrafyada Köroğlu destanının söylenmesini kültürel ortaklığın bir kanıtı olarak ifade etmektedir (Akt. Gündoğdu, 2013: 324). Akyüz (2011:24) ise sözlü kültürel mirasın en önemli taşıyıcılarından olan destanların ve destan anlatıcılarının önemini vurgulayarak, destanların çocukların anlayabileceği bir düzeyde sadeleştirilerek okul öncesi eğitiminde anaokulu öğretmenleri tarafından masalsı bir üslupla çocuklara tanıtılmasını önermekte, ayrıca destanlarla ilgili çalışmalar bakımından Türkiye'deki edebi çalışmaların diğer Türk Dünyası topluluklarına göre geride olduğunu ifade etmektedir.

Bu çerçevede ortak tarih kitabında olduğu gibi ortak kültürel mirasın da okullarda tanıtımını sağlayacak eğitim projelerine ihtiyaç olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Türk Dünyasında uygulanması yarar sağlayacak olan eğitim projelerinin Türk Dünyasının bütün yörelerinde eşzamanlı ve aynı etkililik düzeyinde gerçekleşebilmesi için ayrı bir hassasiyet, çaba ve bilinç gerektiği de söylenmelidir. Tüm bu siyasi ve kültürel karakterler, kültürel değerler daha değer yönelimli nesillerin yetişmesi için önemli bir hazine olarak düşünülmeli ve bu ortak hazinenin ortak kullanımından geri durulmamalıdır. Açık (2013:755) herhangi bir kültürün tasviri için o kültüre ait dilin söz varlığının, olan, az veya çok olan, hiç olmayan kavramların söz konusu tasvir için önemli olduğundan hareketle bütün Türklüğün ortak değerleri olan ama zaman zaman erozyona uğrayan değerler olarak da doğruluk, dürüstlük, iyilik, adalet, vatanperverlik, özgürlük, barış ve uyum içinde bir arada yaşama, alçak gönüllülük, bilgelik vb. melekeleri, erdemleri sıralamaktadır.

Bu değerlere öykünmeyi, bu değerleri ihya etmeye çalışmayı, değerlerin öneminin hararetle ve bazı durumlarda üzüntü verici olaylar vasıtasıyla anlaşıldığı bugünün dünyasında, Türk Dünyasının kendisine yaraşır bir ödevi olarak nitelendirmek belki ciddi bir iddia taşıyacaktır ancak asla mesnetsiz olmayacaktır. Ancak değerlerin hatırlanması ve toplumsal yaşamda gerçekliğe dönüşebilmesi için eğitim müfredatlarının bu hassasiyetlere göre düzenlenmesi ve etkin biçimde tatbik edilmesi de gerekmektedir. Gündüz ve Ocak (2016:258), Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışma sonucunda, öğrencilerin ders

---

Turkish Studies

olarak eğitimini aldıkları halde Yesevi felsefesini, düşüncesini yeterince tanımadıkları tespitini yapmaktadırlar.

Yesevi felsefesinin, Yesevi adını taşıyan bir üniversitede tanınmamasının ya da benzer birçok muhtemel durumun oluşturduğu tezatların üstesinden gelmek Türk Dünyasının yukarıda sözü edilen ödevinin önemli bir parçasıdır.

Bu noktada somut faaliyetler yürüten organizasyonlar olarak Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı'na (TÜRKSÖY) ve Türk Akademisi'ne (TWESCO) değinmek gerekir. Pürtaş (2012: Sonuç Bölümü: para. 1-5), TÜRKSÖY'un başarılı bir kültürel diplomasi yürüttüğünü, sanatçıları ve entelektüelleri harekete geçirerek Türk Dünyasında bütünleşmeye kültür ve sanat bağlamında ciddi katkı sağladığını vurgulamaktadır. Bıyıklı (2016:414) Türk Akademisi'nin kurulduğu tarihten itibaren amaçları doğrultusunda gelişme gösterdiğini, bir takım eksikliklerin giderilmesiyle daha verimli çalışabileceği yönünde tespitlerde bulunmaktadır.

Gerek TÜRKSÖY, gerek Türk Akademisi şüphesiz kendileri için tanımlanan çerçevede eğitim, bilim, kültür ve sanat bağlamında bütünleşmek için önemli çabalar göstermektedir. Bu tür faaliyetlerin dökümü yapıldığında hiç de azımsanamayacak bir düzeye erişildiği de görülecektir. Ancak bu tür organizasyonların emeklerinin karşılığını gerçek anlamda bulabilmeleri için Türk Dünyasında bir kamuoyu oluşumuna, akabinde söz konusu faaliyetlere ilişkin farkındalık oluşması gerekmektedir. Bunun için de Türk Dünyasındaki iktidarların biraz daha güçlü desteğine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

3.2. Eğitim Hareketliliğinin Bütünleşmeye Katkısı

Türk Dünyasında bütünleşme açısından imzalanan pek çok anlaşmayla ve Türk konseyi gibi yapıların faaliyetlerinde sıklıkla vurgulanan hususlardan biri eğitim işbirliği çerçevesinde eğitim hareketliliği sağlamaktır. Bu husustaki önemli başlıklardan biri büyük öğrenci projesi diye ifade edilen bursluluk uygulamasıdır. Ahmetbeyoğlu, Türkiye'nin hızlıca tanıdığı Türk Cumhuriyetleri ile imzaladığı anlaşmalarda eğitimle ilgili olarak öğrenci değişimi ve ortak eğitim yatırımı gibi hedeflerin konulduğunu ifade eder. Bu çerçevede 1992-1993 öğretim yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarından sonraki yıllarda eklenen kontenjanlarla birlikte 15 bin civarında öğrenci burslu olarak Türkiye'de okutulmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2007:401-403). Devlet, bu projeyi çok cesur ve bir o kadar da riskli bir proje olarak değerlendirmektedir (Devlet, 2007: 180).

Bu proje hızlıca hayata geçirilmiş ve aksaklıklar nedeniyle epeyce eleştiriye uğramış bir proje olarak değerlendirilebilir. Özoğlu ve diğerleri, 2009-2010 akademik yılına kadar, toplamda yaklaşık 41 bin kontenjan tahsis edilen projede, kontenjanların 32 bininin kullanıldığını, gelen 32 bin öğrenciden sadece 9 bin 541'inin mezun olduğunu, 16 bin 684 öğrencinin bursunun ise farklı nedenlerden ötürü kesildiğini ifade etmektedir (Özoğlu ve diğerleri, 2012: s.63).

Proje kapsamında Türkiye'ye geldikten sonra sonuç olarak bursu kesilen öğrencilerin oransal fazlalığı projeye ilişkin eleştirilerin temel sebebidir. Devlet (2007:181-183) projenin başarıya ulaşamayacağına dair çeşitli kurumların önceden uyarılarda bulunduğunu, gelen öğrencilerin Türkiye hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, bursların yetersizliği, barınma şartlarının kötü olması, denklik gibi sorunlardan söz etmekte ve gelen genç nesli Türkiye'ye yakın ve dost bireyler yapma amacının da suya düştüğünü ifade etmektedir.

Ahmetbeyoğlu (2007:406) da benzer sorunların altını çizmiş ve projenin aksaklıkları gözden geçirilerek mutlaka devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Elbette ki gelişmelerin hızı ve yaşanan coşku, atılan adımların sorunsuz işlenmesini zora sokmuştur. Zikredilen rakamlar ve dile getirilen sorunlar bu durumu göstermektedir. Ancak bu durum, tüm Türk Dünyasının mevcut sosyo-ekonomik

yapısı dikkate alındığında sürpriz olarak karşılanmamalı ve ümitsizliğe dönüşmemelidir. Tüm aksaklıklarına rağmen projenin uygulanması da bir değer olarak görülmelidir.

Şüphesiz dile getirilen bu olumsuzlukların bir bedeli olmuştur ancak bu olumsuzluklar aynı zamanda bir tecrübe birikimine yol açmıştır. Örneğin Türk Konseyi çatısında gelişen “Türk Üniversiteler Birliği Yükseköğretim Alanı Oluşturma Yönergesi” ile daha önce büyük öğrenci projesi bağlamında eleştirilen denklik problemleri ve uluslararası akreditasyon gibi sorunların çözümüne yönelik arayışların olduğu görülmektedir (Mert, 2015:282-283). Bu tür tedbirlerin eğitim hareketliliğini daha sağlıklı hale getireceği ve böylece eğitim hareketliliği ile bütünleşmenin daha güçlü bir hale geleceğini öngörmek yanlış olmayacaktır.

Eğitim hareketliliğinin bütünleşmeye katkısı, Avrupa kimliği oluşturmaya çalışan AB'nin, eğitim hareketliliğine verdiği önemden anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Birlik, eğitim alanında çalışan, hem katılımcıların hem de öğretim üyelerinin değişimiyle Avrupa kimliğinin gelişmesini teşvik etmek istemektedir (Hesapçioğlu ve Topsakal, 2007:80). Mobilitenin, karşı karşıya gelmelerin, yüz yüze etkileşimlerin artması, ortak bir kimlik oluşturmanın önemli bir aracı olarak görüldüğü içindir ki, bugün AB kapsamında Erasmus gibi eğitim hareketliliği programları yoğun olarak işletilmektedir.

Bu çerçevede Türk Dünyası, bir kimlik oluşturma girişiminden ziyade var olan, kadim ama bir anlamda unutturulmaya çalışılmış bir kimliğin hatırlanmasını ve yeniden etkinleşmesini ifade etmektedir. Bu anlamda Türk Dünyası kimliğini güçlendirme gayesi, eğitimdeki hareketlilikten önemli bir katkı görecektir. Nitekim Türk Keneşi(Konseyi) bünyesinde kurulan Türkiye'den 5, Kazakistan ve Kırgızistan'dan 4'er, Azerbaycan'dan ise 3 üniversitenin üye olduğu Türk Üniversiteler Birliği, Orhun Süreci Değişim Programı'nı * pilot uygulama olarak başlatmıştır. Bunun, istikbalde hedeflenen amaçlar için çok önemli bir başlangıç olduğu söylenebilir. Programın başarısı için, Türk Dünyasının geneline homojen bir biçimde yaygınlaşması gerekmekte ve bunun da ciddi bir emek gerektirdiğini vurgulamak yerinde olacaktır.

4. Sonuç

Türk Dünyasında bütünleşme, Türk devlet ve topluluklarının niyet ve iradesiyle gerçekleşecek önemli bir sürecin ifadesidir. Bu sürecin gerçekleşmesi için hem içsel hem de dışsal bir takım faktörler bu çalışma kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede dünya konjonktürünün, ülkeleri, ulusları dayanışma içinde olmaya zorladığı bu süreçte, dünya genelinde birçok bütünleşme hikâyesine rastlanılmaktadır. Bunlardan bazılarının başarılı, bazılarının başarısız olduğu bilindik bir durumdur. Bugün için farklı düşündüren gelişmelere rağmen popüler, başarılı örneklerden biri AB örneğidir. AB'nin siyasal amaçlar doğrultusunda, bir bütünleşmeyi kurgulamaya çalıştığı ve pek çok örgüte göre bu konuda belli bir başarıyı elde ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türk Dünyasının da karmaşık coğrafyası, nüfusu ve yapısı ile bütünleşme eğilimini gösterdiği bilinmektedir. Bu anlamda Türk Dünyası dünya konjonktürünün neden olduğu dayanışma eğiliminden münezzeh olarak kardeşlik, birlik veya ortaklık –adına ne denirse densin- bağlarıyla herhangi bir değişkene bağımlı olmaksızın bütünleşme eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu durum eşyanın tabiatı gereği, gerekçeye ihtiyaç duymayan bir bütünleşme hatta bütünleşmemenin gerekçelendirilmesi gereken bir bütünleşme deneyimidir. Bu çerçevede çeyrek yüzyıllık çabalar bütünleşme yönünde sürmektedir.

* Orhun Süreci Değişim Programı, 6-7 Nisan 2017 tarihinde Türk Üniversiteler Birliği'nin Bıkkok'te gerçekleştirdiği toplantıda kabul edilmiştir. Ayrıntılar için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.turkkon.org/tr-TR/orhun-sureci-degisim-programi-turk-akademi-dunyasina-hayirli-olsun!/3/54/3821> Erişim: 16.04.2017.

Bunun dışında ve aynı zamanda dünya konjonktürü ve küreselleşme gibi süreçlere dayandırılan bütünleşme gerekliliği, müstakil devletler ve uluslar biçiminde de varlığını ortaya koyan Türk Dünyası için de geçerlidir. Yani Türk Dünyası hem gönüllük esasına hem de zorunluluk esasına göre bütünleşme eğilimi gösteren bir yapıdır. Şüphesiz bu bütünleşme sorunsuz ve kolaylıkla işleyen bir süreç değildir ve öyle olması beklenilemez de. Bu konuda ortaya çıkan veya çıkacak zorlukların dünya düzeni ve dünyadaki siyasal ilişkiler çerçevesinde sürpriz olmayacağı aşikârdır.

Tüm bu üstünlükler, imkânlar veya zorluklar çerçevesinde kendine özgü bir mecrada işleyen Türk Dünyasında bütünleşme sürecinin önemli boyutlarından biri de eğitim boyutudur. Bu çalışmada eğitim ilişkileri iki açıdan ele alınmıştır. Birincisi eğitimin ortak değerlere dayandırılması suretiyle hem bütünleşmenin sağlanması hem de tek tek ülkelerin eğitim sürecinden umdukları faydayı daha değer odaklı bir biçimde elde etmeleridir. Bu aynı zamanda insani değerlerin ve dünyadaki barış ortamının güçlendirilmesi çerçevesinde vurgulanan bir açı olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede şartların tahmin edilebilir zorlayıcılığına rağmen önemli aşamaların kaydedildiğini söylemekte bir sorun yoktur. Türk Dünyası, sahip olduğu tarihsel ve kültürel değerleri, önemli kişilikleri (Hoca Ahmet Yesevi, Dede Korkut, Farabi, İbn-i Sina vb.) eğitim yoluyla tekrar gündeme getirerek, hem kendi sorunlarına hem de evrensel sorunlara insancıl çözümler sunabilir. Eğitim alanındaki gelişmelerin bu noktada umut verici olduğu söylenebilir.

İkinci açı ise bütünleşmenin çok daha somut ve bir anlamda tetikleyici unsuru olan eğitim hareketliliği konusudur. Finansal anlamda da belirli bir güç isteyen bu boyut, Türk Dünyasının sıcak bir gündem olarak ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana istenen, gerçekleşmesi için çaba gösterilen ama belirli zorluklar nedeniyle tam anlamıyla ya da istenilen ölçüde gerçekleştirilememiş ama hala yeni yeni uygulamalarla ve giderek profesyonelleşen uygulamalarla gerçekleştirilmeye çalışıldığına tanık olunan bir husustur. Yine de ciddi emek gerektirdiği yönünde bir vurgu yapılabilir. Ayrıca daha derin siyasal çaba gerektiren bir husus olarak Özbekistan ve Türkmenistan'ın da bu süreçlere katılımı noktasında adımların atılması için yönetsel, toplumsal tüm aktörlerin iyi niyetli ve karşılıklı çabalarına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Aksi takdirde eksik bir girişim olmayı aşmanın zorluğu, mevcut zorlukların yanında sürekli cari olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açık, F. (2013). Türkistan'ı Birbirine ve Türkiye'ye Bağlayan Değerler, *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı*, 9(53), p. 744-757.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2007). Türkiye'ye Eğitim İçin Gelen Öğrencilerin Karşılaştıkları Meseleler, N. Öztürk, A. Satan, (Ed.) *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri* p. 405-407, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akyüz, Ç. (2011). Dünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları, *TURKISH STUDIES - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4 Fall 2011, p. 15-26.
- Arslan, S. (2016). Türk Dünyasının Birlikteliğinde Kültürün Rolü / The Role of Culture in the Unity of the Turkish World, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), Volume 11/2 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9526>, p. 149-216.

- Bıyıklı, M. (2016). Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (Twesco), Rolü ve İş Birlikleri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: Afro-Avrasya Özel Sayısı*, p. 404-418.
- Bogenbayev, N. (2014). The Impact of the Comprehensive Teaching the History of the Medieval Turkic People on National Education, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 141, p. 1003– 1008.
- Chong, A. (2012). Premodern Southeast Asia as a Guide to International Relations between Peoples: Prowess and Prestige in “Intersocietal Relations” in the Sejarah Melayu, *Alternatives: Global, Local, Political*, 37(2), p. 87-105.
- Coyle, D. (2016). Brexit and Globalisation, R. E. Baldwin, (Ed.) *Brexit Beckons: Thinking ahead by Leading Economists* p.23-27, London: CEPR Press.
- Devlet, N. (2007). Türkiye'nin Avrasya'ya Yönelik Kültür Politikaları, M.Aydın (Der.) *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006: (Avrasya Üçlemesi II)* p. 177-211, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erkal, M. (2015, 13 Aralık). VI. Türk Dünyası Sosyologlar Birliği, (Çevrimiçi) <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/vi-turk-dunyasi-sosyologlar-birligi-36574yy.htm> Erişim: 15.04.2017.
- Gözen, R. (2015). İdealizm, R. Gözen (Der.), 2. Baskı *Uluslararası İlişkiler Teorileri* p. 67-119, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Grötsch, F. & Schnabel, A. (2012). Integration – What Integration?, *European Societies*, 14(4), p. 586-610.
- Gündoğdu, A.(2013). Türkiye ve Türk Dünyası İlişkilerinin Dayandığı Tarihi Temeller, *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı*, 9(53), p. 319-325.
- Gündüz, S. & Ocak, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Yesevî Algısı / Yesevi Perception of University Students, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/18 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10075>, p. 249-260.
- Habermas, J. (2005). 3. Baskı “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hesapçioğlu, M. & Topsakal, C. Avrupa Birliği Sürecinde Eğitim ve Avrupa Vatandaşlığı, (Çevrimiçi) <http://e-dergi.marmara.edu.tr/maruaebd/article/viewFile/1012001631/1012001361> Erişim: 30 Kasım 2015.
- Kydyrali, D. (2013). Ortak Tarih Bilincine Doğru, *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı*, 9(53), p. 302-304.
- Mert, O. (2015). Türk Konseyi (Keneşi) Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 53, p. 273-290.
- Orhun Süreci Değişim Programı (Çevrimiçi) <http://www.turkkon.org/tr-TR/orhun-sureci-degisim-programi-turk-akademi-dunyasina-hayirli-olsun!/3/54/3821> Erişim: 16.04.2017.
- Ortaylı, İ. (2013). Türk Dünyası, *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı*, 9(53), p. 79-86.

Özoğlu, M. vd. (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler*, Ankara: Seta Yayınları.

Pürtaş, F. (2012). Kültürel Diplomasi ve TÜRKSOY, (Çevrimiçi) <http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy> Erişim: 15.04.2017.

Richmond, A.H. (1958). Origins and Nature of the Commonwealth: A Sociological Interpretation, *The Phylon Quarterly*, 19(4), p. 351-363.

Sunar, İ. (1999). *Düşün ve Toplum*, Ankara: Doruk Yayınları.

(Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Malay_Annals Erişim: 13.04.2017.

(Çevrimiçi)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2016_Birle%C5%9Fik_Krall%C4%B1k%27%C4%B1n_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCyeli%C4%9Fi_referandumu Erişim:15.01.2017.